MOSKOPHILISMUS, UKRAINISMUS ÉS A HAZAI RUSZNÁKOK.

E három fogalomnak első kettejéről eleget írtak ugyan lapjaink, de a dolog lényegére az eddigi közlemények egyike sem terjeszkedett ki. Épen azért azt hiszszük, nem lesz fölösleges, ha e kérdéseket olyan oldalukról is iparkodunk megvilágítani, melyekről az ú. n. rutén kérdés kapcsán eddigelé szó még nem esett.

A hazai rusznákság* két nagyon ellentétes külföldi törekvésnek czélpontja: muszkák törekesznek utána és ukrainczek. Mindkét irányzatnak egy a czélja: culturában és

* Félreértések kikerülése végett hangsúlyozzuk, hogy rutén, kisorosz, rusznák és ukrajnai egy és ugyanazon népnek négyféle neve. A *kisorosz* név az újkori muszka politika szülöttje, nem népnév s *kis* jelzőjével a történelmi valóságnak sem felel meg. A *rutén* nem egyéb, mint a mai déloroszok középkori görög ρουθην = ruszin nevének ellatinosítása, a melyet azonban csak a latinnyelvű tudomány és az oklevelek használtak, általánossá pedig csak a Bachkorszak óta vált. De szintén nem saját népi név. A magyar köznyelv és a történelem századok óta csak az *orosz* nevet ismerte és használta a kisorosz elem megjelölésére, mert a nagyoroszra meg volt a maga külön *muszka* szava. Magának e négyféle nevű népnek saját nemzeti neve csak egy van: a *ruszin* s ennek egy változata, a *rusznák*. Így hívja magát ez a nép mind Déloroszországban, mind Bukovinában, Galicziában és nálunk. Hogy azonban önálló népiségüket külön névvel is jelezzék és hogy a muszkával való összetévesztés lehetségeit tudományos és politikai működésükben idegenekkel is kikerültessék, a külföldi rusznákok legújabban (20 éve) fölvetvék az *ukrainecz*, *ukrajnai* nevet az egykori Ukrajnáról, a mely név máskülönben már a XII. századtól ismert. Ezzel iparkodtak megkülönböztetni magukat a nagyorosztól, a kinek nemzeti neve (ruszkij) amazok eredeti nevéhez, a ruszinhoz igen hasonlít. Minthogy azonban a magyarban a ruszin szó nagyon is újszerű s így lehetetlen, ellen-

politikailag az összes rusznákokat egyesíteni. A muszka agitatio háromféle eszközzel dolgozik: 1. katonai kémekkel, 2. faji és nyelvi egység hirdetésével, 3. görög-keleti vallásának (schisma) a görög-katholikus állítólagos testvérekre való kinálásával. A már 260 év óta államiság nélkül élő ukrainismus ennél sokkal szerényebb: csakis a testvéri egységre hivatkozik, a vallás ügyeivel nem törődik. Hogy azonban a dolgokat kellőképen megértethessük, előre kell bocsátanunk a magyar közönség előtt részben teljesen ismeretlen következő részleteket.

Ausztria és Magyarország rusznák eleme 1848-ig észrevétlen, súlytalan test volt a monarchiában. Az alkotmány megnyerése után azonban azonnal életre kelt bennük a szunnyadozó nemzeti erő s ezt főleg az irodalmi nyelvükben beállott fordulatnak köszönhetik. A rusznákok 48-ban u. i. nemcsak a jobbágyság jármát rázták le magukról, hanem a szerbek hasonló példájára az irodalmi nyelvét is. Addig u. i. az egyházi szlávnak és rusznáknak lengyellel vegyes valami furcsa, élettelen, szintelen keveréke volt divatos a rusznákok szegényke irodalmában. Nyelvre is, tartalomra is valami olyanforma, mint a minő volt a magyarban a XVIII. századbeli Barczafalvi Szabó Dávid-féle írásmód, a kinek egyik regényében «a bongora szomoroncz hangozmányainál epedvényezve czinczármányoztak» a hősnők. És a miképen Csokonainak, Aranynak és Petőfinek a gatyás paraszttól eltanult nyelvével véglegesen a természetes útra terelődött a magyar irodalmi nyelv fejlődése, épen ez történt a rusznákoknál is. Mihelyt sutba dobták azt az eszméket ölő, élettelen keveréknyelvet és culturájuk alapjává a mindenkitől értett rusznák parasztnyelvet tették, a népnek széles rétegei előtt megnyilt az ismeretek könyve és

ben egyik származéka, a rusznák, a mely szintén népi használatú, a magyarban már régen gyökeret vert, magyarul csakis ezt az egyet lehet használni. (Persze nem *rusnyák* alakban!) Kifejezi a nagyorosztól való kívánatos különbséget és függetlenséget, mert hiszen a magyarban az orosz név ma már a muszka számára van lefoglalva, de megfelel egyúttal a magyar nyelv szellemének és a történelmi felfogásnak is.

a haladás útja. Ma, 60 év lepergése után az ukraino-rusznák népnek tekintélyes irodalma, művészete, tudománya és sok culturális intézménye van. E népnek pedig annál is inkább kellett a nép nyelvéhez fordulnia, mert az egész ukrainistaság tiszta demokratikus elemekből: paraszti sorból kimívelődött középosztályból és egykori jobbágyokból áll. Aristokratiáját elnyelték a lengyel és muszka történelmi események, a mely két elem 1340-ben, illetőleg 1654-ben államiságát is elnyelte.

A mult század 50-es éveiben azonban Magyarországon és Ausztriában a rusznákok között is felütötte fejét a panslavismus, jobban mondva: a panrussismus. Ezt az áramlatot vallási és politikai okok indították meg, a melylyel aztán ketté szakították a rusznák társadalmat odakinn: rusznák nemzeti alapon álló ukraincekre és magukat a muszkák ölébe dobott moszkophilekre.

A magyar szabadságharczot leverő muszka hadak Galiczián át hazánkba való vonulása óta sajtó, rubel és személyes érintkezés által egyre jobban elharapózott az a tanítás, hogy nincsen kétféle orosz (t. i. nagy- és kis-), hanem csak egy, tehát nyelvben, faji öntudatban és culturában minden rusznáknak a muszkával egységben kell élnie. Galicziában a lengyelek ellenhatása miatt a rusznákoknak csak egy része pártolt át ehhez az új tanításhoz, a magyarországi rusznákok között azonban, sajnos, kizárólagosan úrrá lett ez a felfogás. Nem volt itt ellensúlyozónak a lengyel, a Bach-kormány pedig szabad kezet adott minden nemzetiségnek. E miatt aztán az történt, hogy a papokból álló hazai rusznák értelmiségnek csaknem minden embere moszkophillá változott. Ez már a történelem ténye, tehát bátran kimondhatjuk az igazságot: Dobránszky Adolf muszkásító iskolája minden vonalon győzött. És pedig nemcsak nálunk volt ennek hatása, mert ideiglenes győzelemre segítette még a galicziai moszkophileket is.

Pedig az orosz faji és nyelvi egység tana tévtan.

A dolog ugyanis úgy áll, hogy az orosz állami élet kezdete a IX. és X. században tisztára a mai rusznák (kisorosz) déli guberniumokhoz fűződik. Azt a *Ruszj* nevű ál-

lamiságot (központja Kiev), melyből a mai Oroszország alakult, rusznák elemek alapították. A nagyorosz faj csak később, a XI. században alakult ki és pedig úgy, hogy az anarchikus jellegű rusznák állam részfejedelemségekre való darabolódásakor egynéhány rusznák törzs kivált a közösségből és a déli steppéről messze éjszakra vonult. Ezek itten Szuzdal és Novgorod megalapításával új, önálló államot teremtettek és az ott talált finn-varjág-csud-mongol őslakossággal vérbelileg teljesen összekeveredtek. Ennek a keveredésnek az eredménye a mai nagyorosz faj és nagyorosz nyelv. Az orosz nép tehát fajilag és nyelvileg is kétfelé váltan, két államban különféleképen fejlődött és politikailag csak 400 év mulva, 1654-ben egyesült. Tiszta Ruszj voltában csak a délen továbbra is ősi helyén fejlődő mai kisorosz elem maradt meg, melyet sem vérbeli, sem nyelvbeli nagyobb átalakulások nem értek.

Természetes, hogy az éjszakra vonult atyafiak a rusz, ruszkij nemzeti nevet oda is magukkal vitték. Még természetesebb azonban, hogy az ottani földrajzi és néprajzi viszonyok a kirajzott törzseket idővel annyira átváltoztatták, hogy ma a nagyorosz fajilag és nyelvileg a kisorosztól teljesen különálló typus. A kisorosz már régóta nem érti a nagyorosz nyelvét és viszont. Kettejük között olyan a viszony, mint a németek és a németalföldiek között. Ki merné azt állítani, hogy a hollandusok nyelve a németnek csak egyszerű dialectusa? Ki tagadná igényüket a némettől különálló nyelvük használatára, külön culturára? Már pedig a muszka a hasonlóság révén csupán dialectusának tekinti és kezeli a rusznákot. Saját kisorosz lakosságát erőszakkal muszkásítja, a külföldieket pedig az egység maszlagával bolondítja. Persze jó pénzért s ezenfelül a görög ritus latinosítása miatt a lengyelre dühös osztrák-rusznákok között bolondot még ma is kap.

Hogy mennyire nem igaz az orosz egység elmélete, azt az élet igazolta a legjobban: még ma, 60 esztendei küzdés után sem tudott mélyebben gyökeret ereszteni a rusznákok közé. A nyelvi egység ábrándjában uszkáló galicziai és magyarországi rusznákok az 50-es évektől kezdve

roppantul erősködtek, hogy ők már most egyek a muszkával s így nekik csak muszka nyelven, a muszka grammatika szabályai szerint szabad írniok, tanítaniok. Amott a Sztauropigia és a Kacskovszki-társulat, nálunk pedig az ungvári Sz. Bazil-társulat vezetése alatt, valamint Dobránszky politikai ujjmutatásai mellett megindult a muszkásítás: hírlapokban, iskolakönyvekben, színdarabokban, társadalmi életben mindenütt muszkaságra törekedtek.

De óriási csalódás érte a Dobránszky-féle irány híveit és pedig nálunk és Ausztriában egyaránt: akárhogyan is erőlködtek, a rusznák fejnek idegen muszka nyelvet sehogyse bírták elsajátítani. Hiába írták meg a muszka nyelvnek hangzatos című grammatikáját: *Oroszul egy óra alatt*, a muszka cultura a rusznák talajban sehogyan sem akart megfogamzani, mert csakis az értelmiség körében erőszakolták. A nagy tömeg ettől távol állott. A mikor a dolog haszontalanságáról meggyőződtek, az 1870-es évek vége felé a magyarországi rusznákok kezdtek húzódozni a muszka áramlattól. Megszakították a galicziai moszkophilekkel való összeköttetéseket, lapjaikat nem olvasták, az ungvári Sz. Bazil-társulatot kezdték elhanyagolni. Minthogy muszkául nem bírtak sem írni, sem olvasni, se beszélni még maguk között sem, saját rusznák nyelvük pedig nekik gubaszagú, nyomdafestékre érdemetlen volt, valamiféle nyelven pedig csak kell a culturembernek gondolkoznia és dolgoznia: szép lassan elkezdettek magyarosodni.

A muszka egység hirdetése a legjobb magyarosító eszköz volt.

A 80-as évek óta felnövő magyarországi rusznák nemzedékek már csupa merő magyar culturában nőttek fel, csakis magyarul olvasnak, beszélnek. Ma Magyarországon politikai értelmű moskophilismus nincs. Ismétlem: csakis azért, mert muszkául nem tudtak megtanulni, a maguk rusznák nyelvét pedig teljességgel ignorálták.

Hogy igazat mondok, azt a galicziaiak teljesen analog esete is bizonyítja. Az osztrák rusznákok moskophiljei az idegen muszka nyelvet hasonlóképen nem bírták elsajátítani (a miképen még ma sem tudják ezek, a politikában *ó-ru-*

ténck neve alatt szereplő, orosz hatás alatt élő elemek), a maguk rusznák nyelvét meg nem mívelték. E miatt kénytelenek voltak magyar társaik mintájára átvenni a rajtuk állandóan uralkodó politikai vezető elemnek nyelvét: maguk között *még ma is lengyelül beszélnek.* Egész mivoltuk az ukrainismus tagadásában merül ki: egészséges gondolatot természetellenes irányuk miatt nem termeltek sem tudományban, sem irodalomban, sem a gazdasági, sociális életben. Akárcsak a magyarországiak. Életüket a rubel tartja fenn, mint ezt a nagyszámú kémkedési pör még a jelenben is bizonyítja.

A 80-as évek óta szépen kipárolgott ugyan a hazai rusznákok fejéből az orosz faji egység politikai ábrándja, de nem így van ám ez az irodalmi nyelv egységének phantomjával. Ez még mindig lidérczként nehezedik a magyar-rusznákok lelkére.

A Dobránszky-Kimák-féle *Szvjet* és egyéb irányadó ungvári lapok hiába szüntek meg, mert örököseik, a *Kárpát* és *Lisztok* 1903-ig, azóta pedig a *Negyilya* és *Nauka* czímű lapok mind a mai napig is csak ugyanazt a nagyorosz grammatikai befolyást mutatják, mint a mely alatt amazok álltak. Ezt pedig csakis annak lehet tulajdonítani, hogy ennek a grammatikának multja, tehát ereje immár 60 esztendős. A 60-as években még az ungvári gymnasiumba is be tudták csempészni ezt a pseudo-muszka nyelvet, a diákoknak ott a történelmet, számtant, földrajzot és orosz irodalmat azon kellett tanulniok. A papképző seminariumokba hasonlóan utat talált ez a nyelv, úgy hogy joggal mondhatjuk, megmételyezte hét vármegyében az egész rusznák intelligentiát. A megszokottság miatt való ereje olyan nagy volt, hogy a rusznák tollforgatók ma sem tudnak rusznákul, rusznák formákkal és rusznák szókkal írni. A köznéppel ugyan rusznákul beszélnek, de mihelyest papirra kell valamit tenniök, az okvetlenül muszkás köntösben jelenik meg.

Próbálgatták ugyan észretéríteni őket a galicziai ukrain írók azzal a biztatással, hogy írjanak ők is ukrainul és pedig az új (ukraino) helyesírással, vagyis csatlakozzanak

az ukraino-culturához. Erre a mi tollforgatóinktól mindig ugyanazt a gúnyos feleletet kapták: «Nekünk semmi közünk a ti ukrainai nyelvetekhez, mert az nem is rusznák, hiszen azt a polyákok találták ki számotokra a nagyorosz törekvések ellensúlyozására!» A történelmi fejlődés etymologikus ürügye alatt továbbra is azt tanították, hogy a magyar-rusznákok számára olyan helyesírással és olyan grammatikai formákkal kell írni, mint a milyeneket a muszka használ.

Volt-e valami haszna ennek a pseudo-muszka irodalmi erőlködésnek?

A dolog természetéből folyik, hogy könyvből, mindennapos személyes érintkezés nélkül, a muszka nyelvet elsajátítani nem tudta nálunk senki sem. A nagyoroszok most is mosolyognak, a mikor ilyen Ungváron készült, pseudo-muszka terméket vesznek a kezükbe. Még természetesebb pedig, hogy ennek a nagyorosz tengerbe hordott pár csöppnyi magyar-rusznák igyekezetnek még csak a buboréka sem maradt meg. De eredeti czélját, egy úgynevezett «magyar-rutén» nemzetiségnek a kialakulását sem tudta elérni ez az igyekezet, úgy, hogy ilyennek máma még csak nyoma se maradt. Ilyen nemzetiségnek kialakítására lett volna ugyan jó alkalom a Bach-korszak csendes idején, de ezt a hazai rusznákok egyébre használták ki.

Azaz hogy egy nyomot mégis csak hagyott maga után, de ez azután végzetes volt. Eredményét az egész hazai rusznákság még mostan is sinyli.

Az a kezdetben politikai, utóbb pedig csupán irodalmivá zsugorodott moskophilismus ugyanis a hazai rusznák társadalmat két teljesen ellentétes, egymásnak idegen táborra bontotta: nagyorosz-barát intelligentiára és rusznák parasztságra. Az első eleinte muszkásdit játszott, a mivel aztán minden későbbi (nem is muszka) törekvéseivel a magyar közvéleményben a «muszkaság» örökös gyanuját költötte föl, húsz év mulva pedig épen e miatt gyökeresen elmagyarosodott. Ámde a parasztosztály akkor is, most is csak rusznáknak és pedig tudatlan, barbár rusznáknak maradt. Az előbbi nagyon természetesen mit sem törődött a paraszttal

és fölvilágosításával. Hiszen az ilyen humanitárius munkához emennek gubaszagú nyelvét kellett volna papirra tennie, ettől pedig irtózott: nem engedte a muszkaláz. Igy aztán a rusznák nyelv megvetésével kihalt az intelligentiából a paraszt élete iránt való mindennemű érdek és érdeklődés. Homicskó Miklós, a mikor őt Dragomanov híres ukrain folklorista és politikus a kisorosz parasztnyelv használatára ösztökélte, nyíltan megírta a *Kárpát*ban, hogy «az irodalom mindenütt csupán csak az urak számára ír, mi tehát nem törődünk a parasztnak irodalmi és egyáltalán sajtó útján való nevelésével». Ezt a jelszót aztán olyan szó szerint értelmezte az intelligentia, hogy egyetlen egy gazdasági, orvosságos, házi tanácsadó könyvecskét sem adott a nép kezébe, egyetlenegy olvasókört, gazdasági egyletet sem alakított. Húsz-harmincz esztendőnek minden törekvése néhány rossz tankönyvön kívül kalendáriumokban és szentek életében merült ki. Irodalmat azon a muszka nyelven nálunk nem lehetett csinálni.

Mi lett ennek az eredménye?

Az értelmiségétől magára hagyott köznép zülleni, fogyni kezdett; az uzsorának, pálinkának és nyomornak áldozatává lett. A muszkázó irány korában az értelmiség nem akarta kiemelni sötétségéből a parasztságot, megmagyarosodása után pedig nem mert ehhez hozzáfogni a miatt a bizonyos muszka gyanu miatt. Magának az államkormánynak kellett fölfedeznie 1896-ban, a millenniumi ünnepélyek beszkidi jelenetei alkalmával, azt a szörnyű gazdasági és szellemi züllést, a melybe a magára maradt parasztság belezuhant. Az úgynevezett rutén-actióval kellett közbelépnie, úgy a hogy helyrehoznia azt a mulasztást is, a mely az intelligentiának «tartozik» lapjára 40 esztendő alatt fölrovatott. Igaz ugyan, hogy az a rusznák intelligentia, elmagyarosodása után, a magyar hatóságoktól és a közvéleménytől való féltében aggódva fázott most már mindenféle cyrill-betűtől és még most is attól fél, hogy bármi közérdekű dologban is lépne föl sajtóban vagy a gyülekezeti jog alapján, abban a hatóságok okvetlen muszkaságot fognak keresni. De ez nagyon kicsiny mentség nekik. A fő

hiba mégis ott volt, hogy annak idején idegen culturát akartak ide becsempészni. Mert ez azután meg is boszulta magát: a magyar-rusznák nép iszonyú elzüllésével. A dolgok teljes ismeretében határozottan állítjuk, hogy a rusznák köznép nemzetgyöngítő sorvadásában a vezető értelmiség muszka irodalmi játékainak igen nagy részük volt. Magát a gazdasági romlást sok egyéb körülmény csak siettette; de azt, hogy teljesen magukra hagyatva védelem nélkül maradtak és azt, hogy Magyarországon ma a legtöbb analphabéta épen a rusznákok között van, csakis az olyan Homicskó-féle gondolkozás számlájára írhatjuk.

Ime 1898-ban maga a kormány indít a köznép számára rusznák lapot, a ma is élő *Negyilyát*. Nyilván meg akarta ezzel mutatni, hogy ez a rusznák értelmiségnek lett volna kötelessége; de egyszersmind azt is meg akarta ezzel mutatni, hogy nem kell épen úgy fáznia a cyrill-betűktől és a magyar hatóságoktól, csak épen módját kell annak ejteni, hogyan és miről szóljon a paraszthoz. A kormány szándéka igen dicséretes volt: e lap útján a nép gazdasági nevelése, természetesen a köznép rusznák nyelvén irandó hasznos czikkekkel.

Ámde ebben a *Negyilyá*ban sincs semmi köszönet. Az a 40 évi grammatikai muszkázás ugyanis gyökeresen kiölte a rusznák tollforgatókból egyúttal a rusznák népnyelvi érzéket is. Ma ugyanis az a furcsa helyzet állott elő, hogy a 300,000-nyi rusznákságban alig 10 olyan ember akad, a ki a tollat forgatni tudja, de ezek ma írni-olvasni se muszkául, se rusznákul már nem tudnak. Össze-vissza keverik ezt tóttal, szerbbel, magyarral. A *Negyilyát* például olyan ember szerkeszti, a ki tót vidéken született, muszkázó grammatika alatt iskolázott az ungvári tanítóképzőben, szerbek között a Bácskában gyakorolta az oroszt és most Budapesten tanító. Sem érzéke nincsen a kisorosz nyelvhez, sem pedig ideje-módja arra, hogy lapjában a hazai rusznák nép igényeinek megfelelő nyelvtani és lexicális rendszert alkalmazhasson. Nem tudom, mit szól ehhez Szabó Endre, a lap főszerkesztője? Mert Szabó Endre ismeri a rusznáktól olyan nagyon elütő muszka nyelvet s így könnyen megálla-

pithatja a *Negyilyá*ról, hogy ennek nyelve és a muszka nyelv között nagy a különbség. Ámde azt a még nagyobb különbséget, mely a *Negyilya* nyelve és a hazai rusznákok nyelve között tényleg van, már bajosan fogja észrevenni. Ehhez rusznák-vidéki születésű ember kell, a ki ezt a népnyelvet jól ismeri s azonfelül tudatosan járatos az ukrainai, meg a muszka nyelvben is. Nem akar ez személyi támadás lenni, mert hiszen ez a szerkesztő typusa az összes (mind a tíz!) magyar-rusznák eddigi tollforgatóknak. A lapocska ugyan nem bukhatik meg, hiszen a földmívelési kormány adja ki; de az bizonyos, hogy szörnyű gallimathiásszal teljes czikkein a rusznák paraszt csak a száját tátja: «Nagyon okosan, úri módra lehet írva, mert nem értek belőle semmit!» A *Negyilya* és majdnem minden magyar-rusznák nyomtatvány nyelve se nem muszka, se nem rusznák, se nem tót, hanem e háromnak valami olyan furcsa zagyvaléka, a mivel a paraszt fejletlen eszét még inkább bebogozza, nem hogy ismeretekre vezetné. És itt van a legnagyobb hiba!

Egyetlen egy ember volt, a ki a hazai rusznák népnyelv körül rendet iparkodott teremteni: Csopey László. A rusznák nyelv szótárát is összeállította, melyet a M. Tud. Akademia a Fekésházy-jutalommal tüntetett ki. (Kár, hogy csak a rutén-magyar részt készítette el.) Azonban olyan időben jelent volt meg (1883), a mikor a muszkázó grammatizálás nálunk még virágjában volt s e miatt Ungváron lehurrogták. Hivatalosnak az ugyanakkor megjelenő Mitrák-féle szótárt ismerték el, a mely pedig nem egyéb, mint a muszka Dalj szótárának szolgai fordítása. Csopey kitünő népiskolai könyveket is szerkesztett, ámde ezeket hamar kiküszöbölték s helyükbe újból muszkázókat tettek. A *Lisztok* külön mellékletek gyanánt az ilyen irányú tankönyveknek egész sorozatával igyekezett gáncsot vetni a Csopey igen jó könyveinek, a ki azokat a természetnek megfelelően hazai talajra alkalmazta. Csak most a legeslegújabb időkben iparkodik erre a térre visszatérni az ungvári *Nauka* czímű néplap, a mely a régi iránynak rovására a rusznák köznyelvnek sok engedményt tett. De meg is adta az árát:

a munkatársak tiltakoztak czikkeiknek elrusznákosítása ellen és elhagyogatták, a lapról pedig kiadója (az Unio r.-t.) levette a kezét. Hogy pedig a bukástól megmentsék, a hetilap átváltozott havi közlönynyé és teljesen a szerkesztő tulajdonába ment át.

Pedig Csopeynek nagyon is igaza volt. Mert időközben odakinn az ukrainismus nagyon erőre kapott és nyujtogatta kezét Magyarország felé is. Az osztrák alkotmány értelmében ugyanis ott minden népnek iskolai, közigazgatási és törvénykezési dolgaiban a maga anyanyelvét korlátlanul lehet használnia és fejlesztenie. Nem is csoda, hogy az osztrák rusznákok — a népnyelv természetes alapjára helyezkedve — hamarosan fellendültek. A mióta az ukrain nyelvet hivatalossá tették (1892), saját nyelvén az ottani paraszt hamar megtanult írni-olvasni s a középosztály növelésére évről-évre csak úgy ontja a tanult ifjúságot. Ezek folytán az ukraino-rusznák cultura hihetetlen gyorsasággal fejlődött ki. Ez a természetes népnevelés ma már a köznép tömegét is annyira öntudatossá tette, hogy az ukraino politikusok egykori államiságuknak restaurálását is tervbe vették. Oroszországi testvéreiket az ottani hatalom vasmarka szorongatja, onnan — kellő számú intelligentia hiányában — egyelőre nem sokat várhatnak. Nagyon természetes tehát, hogy magyarországi testvéreiket vették czélba.

Feljebb már említettem, hogy a galicziai ukrainczek között mindig akadtak olyanok, a kik a hazai rusznákságot ukraino-rutén irányba szerették volna terelni. Ennek rövidke időre eredménye is volt nálunk. A hat nyelven megjelenő *Néptanítók Lapja* ugyanis 1872-ben, Ferencz József nevű szerkesztője idejében, valamelyik galicziai író ösztökélésére ukraino nyelven Kulis-féle helyesírással jelent volt meg. Hogy általános visszatetszést ért volt el, az nagyon is természetes; mert hiszen a milyen idegen volt a muszkás nyelv, épen olyan idegen, szemet szúróan szokatlan volt az ukraino köntös is. Nem is tartott ez tovább két hónapnál s a muszkás írásmód ismét visszanyerte egyeduralmát. A sokszoros ukraino próbálgatás azután is mindig csütör-

tököt mondott. Hogy ebben a magyar rusznákok nem akartak kötélnek állani, annak igen mélyenjáró okai vannak még mostan is.

Az egyik az, hogy a galicziai rusznákság a történelmi Lengyelországnak volt egyik tagja, mely 1340 óta állandóan a katholikus lengyelek culturáját érezte maga felett. E miatt a nép nyelvébe számos polonismus csúszott be, a miként Magyarországon viszont sok hungarismus. A Puskinféle nagyorosz nyelvhez képest persze nem illettek ugyan bele azok a lengyel idegenszerűségek (ki is küszöbölték rég); de ez épen elég volt az ottani és a magyarországi moskophileknek annak a hirdetésére, hogy a rusznákok nyelve tulajdonképen polyák nyelv, grammatikáját és helyesírását a polyákok találták ki az ukrainczek számára.

Ugyanebből folyik a másik ok is, a mely a magyarrusznákokat az ukrainczektől távoltartja. A néhai Lengyelország rusznákjainak története ugyanis tele van a lengyelek ellen vívott kétszázados harczok véres emlékeivel; ámde ezek a zaporogi kozákok és hetmánjaik idegen, ismeretlen alakok a magyar-rusznákok előtt. A míg az osztrák és oroszországi rusznákok a bálványozásig lelkesednek éréttük, a mieinket ezek hidegen hagyják.

A történeti élet folyamata szülte a harmadik elidegenítő okot is és pedig a legerősebbet. Ez pedig a vallás. Az oroszországi rusznákok a muszka államvallásnak a tagjai (görögkeletiek), azonban az osztrák rusznákok görögkatholikusok épen úgy, mint a magyarországiak. Ámde Ausztriában a lengyel jezsuiták befolyása a lengyel nemzetnek muszkagyűlölő politikája miatt olyan latinisáló változtatásokat hozott be az ottani rusznákok görög kath. egyházába, a milyenek a görög egyházban sehol sincsenek a világon; tehát a magyarországi rusznákoknál is ismeretlenek: monstrancia, orgona behozatala, azután ikonosztáz hiánya, szobrok, a Bazil-rend megrendszabályozása jezsuita mintára stb. Ennek az volt a czélja, hogy az osztrák rusznákokat egyházilag minél jobban eltávolítsák a muszkáknak hasonló berendezésű egyházától. Ugyanezek a megtámadott görög ritusbeli sajátságok ugyanis a muszkában és a hazai

rusznákságban egyformán és érintetlenül megvannak. Nagyon természetes tehát, hogy a magyarországi rusznák mindenféle közelítgetésekre azt vetette oda a galicziainak: Te nyelvedben polyák vagy és nem rusznák, vallásodban pedig pápista és nem görög, tehát semmi közünk egymáshoz! Vallási dolgaiban a magyar-rusznák tényleg magához sokkal közelebb állónak érzi a muszkát, mint a galicziai testvért, mert amaz pápista elemektől mentes.

Negyedik választóhatár a két rusznákság között az, hogy mikor az osztrák rusznákok 1848 után nemzetiségi öntudattal szervezkedni kezdettek, ebben a politikai és culturális ujjászületésben a mieink semmiféle részt sem vettek s az új ukraino-rusznák culturában azóta sem vesznek részt mind a mai napig. Akkoriban Dobránszkyék a mieinket egészen más irányba terelték, mostanában pedig a mondott okokból nem akarnak velük egységben élni.

Ha ezekhez még a földrajzi helyzet elkülönítő nagy erejét is hozzáveszszük, teljesen elhihető, hogy a magyar és osztrák rusznákok között akkora az ellentét, hogy szellemi egyesülésük lehetőségére gondolni sem igen lehet. Ez pedig magyar nemzeti szempontból igen biztató jelenség. A magyar-rusznák undorral dobja félre az esetleg kezébe kerülő ukraino-rusznák könyvet, ha még olyan érdekes és hasznos is a tartalma. Egymást a két rusznák valósággal gyűlöli. Hogy ez mennyire igaz, legjobban mutatja az Amerikába kivándorolt rusznákok példája. Van ott ugyanis mintegy 150.000 magyarországi rusznák és körülbelül 100.000 galicziai. Amerika szabad földjén módjukban volna, hogy ez a kétféle rusznákság összeölelkezzék és szabadon vallhassa a faji és culturai egységet. Mégis mit látunk? Az amerikai magyar-rusznákok késhegyre mennek osztrákföldi testvéreikkel. Nem hogy barátkoznának, hanem egymásnak legnagyobb ellenségei, akár csak itthon, úgy, hogy még egyházilag sem akarnak egy közös püspök (Ortinszki) alatt megmaradni.

Mindezeknek a fent mondott nagy nemzeti ellentétekből kifolyólag az az oka, hogy az osztrák rusznákoknak 60 esztendő alatt kicsiszolt, irodalmivá tett népnyelvük a

phonetikus helyesírás köntösében jelenik meg. A magyar-rusznákok pedig a muszka grammatika 60 esztendős lidérc-nyomása alatt és nem indokolt lengyelgyűlöletük miatt még ma is azt vallják, hogy nekik nem szabad másképen írniok, mint az 50-es években Dobránszkyéktől behozott etymologikus helyesírással. Ámde ha a dolgoknak mélyére nézünk, azt látjuk, hogy az etymologia a magyar-rusznákok irataiban csak arra szolgál, hogy a muszkával legalább külső formában úgy a hogy meg lehessen tartani az egységet. Mert 1848 előtt is volt nekik olyan a milyen irodalmuk, ámde ez a hazai rusznák népnyelvből fakadt. Hogy aztán 48 után egyszerre átcsapott a muszka irányba, az tisztán csak Dobránszkyék természetellenes irányítása okozta. Minthogy pedig a Bach-korszakban ez az irányzat a magyar-rusznákok egész tanult rétegét áthatotta, ehhez a muszkás etymologiához ez annyira hozzászokott, hogy a muszka irodalom és nyelv nagy tekintélye miatt más nyelvet és más írásmódot (a magáét) el se tud képzelni. Ma az elmagyarosodott tollforgatók, már a mennyire éppen a köznép szükségleteire a tollat forgatgatják, ehhez az etymologiához már csak öntudatlanul, a megszokottság erejénél fogva ragaszkodnak. Maguk mentségére azzal állnak elő, hogy az etymologikus formákhoz nem a muszkával való azonosságuk miatt ragaszkodnak, hanem azért, mert a lithurgikus ó-szláv formái is ilyenek, már pedig a nép a templom révén ezekhez nagyon hozzászokott. Ezzel szemben azonban megállapíthatjuk, hogy az élő rusznák nyelvre a holt szláv nyelv formáit ráerőszakolni nem lehet, mert e két nyelv grammatikai formái ellentétesek. Ha ők mégis az ó-szlávra hivatkoznak, annak, nyiltan kimondva, az az oka, hogy az ó-szláv nyelvtannak nagyon sok formája él a nagyorosz irodalmi nyelvben. Azonkívül az az etymologikus irány nemcsak a muszkát utánzó helyesírásra terjed ki, hanem a szavakra és fordulatokra is. Nézze meg a hozzáértő ember akár a *Lisztok*ot, akár valamely más Ungváron termett nyomtatványt, mindenütt fog muszka szavakra találni még olyan esetekben is, a mikor a rusznáknak meg volna a maga külön szava. Ezért «magos» a parasztnak

az az ú. n. irodalmi nyelv a *Lisztok*ban és *Negyilyá*ban egyformán. Ennélfogva az ó-szlávra való hivatkozás nem egyéb kényelmi kibuvónál.

A galicziai rusznákok azon pártja, a mely még ma is vallja a muszkával való faji és nyelvi egységet (a politikában ó-ruténeknek hívják őket), az ú. n. moskophilek ennél már sokkal őszintébbek. Ők nyiltan vallják, hogy a phonetikus helyesírással szemben azért ragaszkodnak az etymologikushoz és azért vetik meg a saját kisorosz nyelvüket, hogy ezzel is közelebb lehessenek a muszkához. Kacskovszkiról nevezett obscurus társulatuk minden kiadványára oda bigygyeszti a figyelmeztetést: «A történelmi vagyis etymologikus helyesíráshoz azért ragaszkodjatok, hogy szabad belépéstek lehessen a régi és a jelenkori nagyorosz culturába. A polyák találmányú phonetikus könyvektől óvakodjatok!» (Itt megjegyezzük, hogy az oroszországi ukrainczek már 1798 óta kezdették meg a népnyelvnek phonetikus, egyedüli helyes írásmódját, tehát olyan időben, a mikor a lengyeleknek eszükbe se jutott, hogy van náluk rusznák nemzetiség is.) A valóság az, hogy Galicziában a ki rusznáknak (ukrainecznek) érzi magát, a nép nyelvén és phonetikusan ír; a moskophilek ezt mind a kettőt megvetik; viszont pedig az is igaz, hogy rusznákul csakis phonetikával lehet írni. Mihelyt etymologiával ír valaki, rögtön közel jár a nagyorosz formákhoz.

Máma tehát úgy áll a dolog, hogy a hazai rusznákok értelmisége politikailag őszintén magyar. Más egyéb se nem akar, se nem tud lenni; irodalmi nyelvében azonban még mindig a muszkázás formái alatt sinylik. A phonetika s evvel a népnyelv nem tud sehogy sem érvényesülni. A köznép viszont éppen e miatt a gondolkodás miatt tudatlan és szegény. Azonban minden tudatlansága mellett is szomjas az ő lelke. Érzi, hogy szüksége van lelki eledelre is, mert az élet megköveteli a magáét, de ezt sehonnan se kap. Értelmi és gyakorlati nevelésével nem törődik az ő vezetősége. Csudálkozhatunk-e aztán, hogy ez a szomjas lélek megismerve Amerikában a galicziai moskophilektől is kinált «olcsóbb» hitet, a schismát, mohón kap utána? Nem csak gazdasági-socialis dolgokban kell keres-

nünk a muszka hit terjedésének okát. Sőt a lélektani okok amazoknál sokkal fontosabbak. A magyar-rusznák intelligentia az élet számára kap ugyan elegendő magyar culturát, de mit kap a köznép? Ez máról-holnapra nem tudott úgy megmagyarosodni, mint amaz, s így a magyar culturának részese nem lehet. Saját culturát pedig, ha még olyan kezdetlegest is, vezetősége előbb nem akart, most pedig már nem tud neki adni. A modern haladás útjáról ledobott köznép ma már tehát csak a schismában lát valami olyast, a mi az ő lelkét is meg tudja mozgatni. Ez az egyetlen culturjelenség, a mely az ő hite szerint azt jelenti, hogy ime mégis van valaki, a ki én velem is foglalkozik! A schisma, mint culturjelenség, panaszos szavával hangosan jelenti a megfigyelő előtt: «Állami és egyházi vezetők, ti culturtényezők, védtelenül hagytatok; nem adtatok nekem semmi lelki táplálékot, nekem pedig szükségem van ilyenre; hát én ezt akárhonnan elfogadom, még ha a muszka kínálja is!»

A hazai rusznákság ilyen culturtragédiának és roszszul felfogott hazafiságnak az áldozata!

Azután azt sem kell figyelmen kívül hagyni, hogy a schisma éppen abban a Máramarosban ütötte fel a fejét, a hol a multban is a legtovább volt életben. A többi vármegyék rusznáksága hit dolgában még 1646-ban egyesült Rómával, de Máramaros egészen 1761-ig schismatikus maradt. Az unió első terjesztése alkalmával igen tekintélyes hitvitázó irodalom indult volt meg mind a két félről, a melynek kéziratos termékei (a rusznákoknak nyomdájuk 1863-ig nem volt!) hatalmas foliánsokban még most is a nép kezén forognak. Magam is láttam Máramarosban egy ilyen féltő gonddal tartogatott kéziratot kérges tenyerű rusznákok között, a kik abból nagy lelki élvezettel olvasgatják még most is, hogy milyen csaló a római pápa, milyen ördögfiak az unitus papok és hogy az egyedül üdvözítő helyes hit a pravoszlavije, a schisma. Minden faluban akad egy-két írástudó. Elképzelhető tehát, micsoda hatást érnek el ezek, a mikor ezeknek a XVII. századbeli emlékeknek az uniót piszkoló vitáit nyilvánosan felolvassák. Könyvben van, tehát szent igaz!

A magyar-rusznákokra ma tehát egyfelől az ukrainczek számítgatnak, másfelől a muszkák. Az előbbieknek a kifejtett okoknál fogva nem sok a reménységük, hiszen Katót tánczra vinni csak akkor könnyű, ha maga is akarja. Annál több azonban a muszka kilátása. Az irodalmi (és részben a politikai) egységnek ugyanis már multja van Magyarországon, s a jelenben is meg van reá a hajlandóság az ukrainismus reactiójaként; a köznépben pedig határozottan meg van a schisma iránt való szeretet. Magyar nemzeti szempontból tehát okvetetlenül csakis a veszedelmesebbikkel, a muszka törekvésekkel, szemben kell védekezni.

Mi a védekezés módja?

A rusznákok intelligentiáját nem kell félteni. Az ma annyira magyar, hogy nem lesz belőle többet — még ha akarná is — se rusznák, se muszka. Tehát csakis a köznépről lehet szó, vagyis arról, hogy ezt a mai élet követelte ismeretekre kell vezetni és felvilágosítani a muszkákról, schismájukról, Szibériájukról. Ámde az ő szívéhez csakis az ő paraszt nyelvén lehet szólani. Minthogy pedig ez a parasztnyelv sajátságosan önálló, hungaro-ruthen alakká fejlődött ki, a mely az ukrainaitól távol van, de a muszkától még messzebb esik, semmi egyebet nem kell tennünk, mint e népnyelvből kivont törvények alapján egy különleges magyarországi rusznák paraszti nyelvet megállapítani. Nagyon természetes azonban, hogy a miképen amazoktól tartalomban különbözik, helyesírása is legyen minél messzibb úgy az ukrainaitól, mint a muszkától. Másképen a nép semmiféle figyelmeztető szót nem fog megérteni, így pedig eleget teszünk a nemzeti érdekeknek is.

A russophil és ukrainophil törekvésekkel szemben ezt a nehéz problémát csak úgy lehet megoldani, ha belátjuk annak szükségét, hogy a rusznák nyelvet bizonyos határokon belül és kellő felügyelet mellett cultiválni kell. Erre a Schweiz déli részén lakó román-latin népek gyakorlata adhatja meg a jó példát. Ez a néptöredék a rusznákhoz hasonlóan messze kiesett a románok és olaszok culturközösségéből, és bárha az olaszokkal éppen úgy tőszomszédos, mint a mi rusznákjaink a galicziaiakkal, mégis inkább

a németekhez szít: értelmisége a német irodalmi nyelvet használja szóban és írásban, de viszont a népi életben saját anyanyelvét cultiválja. Éppen így kellene lennie nálunk is: az értelmiség ezután is csak a magyar nyelvvel fog élni, de a köznép értelmi nevelésében ennek paraszti nyelvét tegye nyomtatóprés alá.

Ez pedig a rusznákoknál nemcsak hogy keresztülvihető, hanem országos szempontokból szükséges is.

Először is az analogia teljes. Másodszor az ilyen culturtörekvést a magyarság nemcsak gáncsolni nem fogja, a mint eddig sem gáncsolta, hanem elő is fogja segiteni. Hiszen nem lehet az államra közönyös, hogy jó katonai anyag és jó adóalany-e a gazdaságilag és értelmileg annyira elmaradt rusznákság, vagy pedig rossz? Itt van pl. a kormánytól kiadott *Negyilya*: csak igazi rusznákká kellene változtatni és jó munkatársakról gondoskodni (ilyeneket pedig minden jó lap nevelhet magának) s a dolog mindjárt eredményes lesz. Második az ungvári *Nauka*: ennek is követnie kell a példát. Gyakorlati gazdasági és egyéb ismereti tárgyakról irott könyvecskék sorozatával pedig ismeretekre nevelni s ezáltal a népet még jobban leköteleznì a magyarság számára: ez volna a folytatás.

De hát hogyan kell ezt a példát megteremteni?

A maroknyi magyar-rusznák nép négyféle dialectust beszél, a mi különféle helyekről más-más időben való ideszármazásának a következménye. A tollforgatók éppen ettől a sokféleségtől fázva egyik tájszólást sem akarták a többi rovására irodalmivá tenni, hanem kényelmi és politikai okokból az 50-es években a négy közül választottak — egy ötödiket, a muszkát. Szerintem azonban a komoly szükség komoly munkával itt is megtalálja a megoldást.

A dolognak ugyanis két része van: nyelvi és helyesírási. A mi az elsőt illeti, nem kell itt egyebet tennünk, mint folytatni Csopeynak az Akadémiától is megdicsért nagyon jó rendszerét. A rusznákság u. i. nagyjában két nagy csoportra oszlik: a nyugoti tótos és a keleti tiszta kisorosz elemű rusznákságra. E kettő között földrajzilag és nyelvileg is éppen középen áll a beregi dialectus. Ezt kell tehát

ezután a paraszti irodalomban használni, a mint ezt Csopey tette is.

A helyesírás kérdése sem ad több gondot. Ennek az legyen a czélja, hogy olyan köntöst szabjunk az írásba foglalt paraszti nyelv számára, a mely már külsejével is elárulhassa, hogy se nem muszka, se nem ukrainai, de azért mégis megfeleljen mind a négy dialectus kívánalmainak. Ennek kifejtése nem erre a helyre való. Azért csak arra hívjuk fel az olvasó figyelmét, hogy ilyen specialis magyar-rusznák nyelven és helyesírással készült munka e sorok írójának részvételével éppen mostanában van megjelenőben.* Ez teljesen gyakorlatra váltja az itt elmondottakat és bebizonyítja, hogy a schweizi példára igen is lehet úgy szólani a magyar-rusznák köznép lelkéhez, hogy az teljesen az ő igényeinek megfelelően történjék és igenis lehet olyan hungaro-ruthen parasztirodalmi nyelven a nép lelkéhez férkőzni, a mely se nem ukrainai, se nem muszka és kizárólag csak a népi szükségletek kielégítésére lesz hivatott.

Magával a nyelvi reformmal azonban még nem sokra megyünk. A schisma és egyéb külföldi áramlatok beözönlésének megakadályozására okvetlen szükség van egy rusznák népművelési egyesületre, a mely ezt a felvilágosító munkát vezetné és irányítaná. Ilyennek a megalkotása nem nehéz, Ungvár és Eperjes püspökeinek felügyelete pedig megadná annak a biztosítékát is, hogy az a munkálkodás valóban csak a nép művelésére fog szorítkozni. Minthogy pedig ezt elsősorban nemzetgazdasági és csak másodsorban művelődési dolognak tekintjük, el kell ismernie mindenkinek, hogy ez állami érdek. Ennek megvalósítására a kormánynak kellene első sorban is módot nyújtania ahhoz, hogy hozzáértők belevonásával az ország tekintélyes részének hazafias lakossága gazdaságilag is megerősödhessék.

Sztripszky Hiador.

* *Nemzetiségi Ismertető Könyvtár.* Szerkeszti dr. Szabó Oreszt belügyministeri titkár. Ennek a hazafias szellemű vállalatnak mind az öt kötete a magyaron kívül az illető nemzetiség nyelvén is meg fog jelenni. Az első kötet, melyet a szerkesztő írt és e sorok aláírója fordított, a magyar-rusznákokról szól.